

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ HATÁSA A SÖRGYÁRTÁSRA ÉS -FOGYASZTÁSRA MAGYARORSZÁGON*

Az 1800-as évek derekától datálható az a folyamat, amelynek során a megszilárduló tőkés/kapitalista viszonyok kereteiben, elhagyva a feudális, félf feudális maradványokat, a sör immár nem kisüzemi, főzdei viszonyok között, hanem gyárakban, kifejezetten nagyüzemi, tömeges termeléssel készült, minél szélesebb szabad piacot megcélozva. Ez nem magyar jellegzetesség, a folyamat Európa-szerte így zajlott. Nem véletlen, hogy pl. cseh földön 1842-ben jött létre a Pilsner Urquell míg 1895-ben a Budweiser. E két kultikusnak is nevezhető gyár alapításának évszáma szinte keretül szolgál, behatárolja annak az üzleti folyamatnak az időbeliségét, amelynek részeként a 19. században a később híressé váló sörgyárak létrejöttek mint modern kapitalista nagyüzemek és kiléptek a szabad piacra.

Tekintsük át a budapesti (pest-budai) ipari sörgyártás kialakulását a 19. század derekától, azaz a modern kezdetektől. Ez azért lényeges szempont, mert világosan mutatja a gyártás növekedése mellett a sör iránti igény fokozott emelkedését is: e két tényező szorosan összefüggött. Fontos hangsúlyozni, hogy a fent nevezett kezdetektől a pesti, közelebről a kőbányai gyártás bizonyult meghatározónak, de idővel, váltakozó mértékben, osztozni kényszerült a piacon több nagy vidéki gyárral – legalábbis egy ideig. A korábban boráról nevezetes Kőbánya — amelyet később gyakorta „magyar München” és „magyar Pilsen” néven is emlegettek –,¹ kiváló alapot szolgáltatott a sör termeléséhez. A középkori eredetű, sziklába vájt pincék, továbbá a sörfőzéshez elengedhetetlen, kiváló minőségű víz jelentős mértékben járultak hozzá a sörgyártás sikeréhez, aminthogy később hasonló szolgálatot tett a budafoki (promontori) pincék hosszú sora is.

* Jelen tanulmány a Szarka László vezette *Kelet-közép-európai nacionalizmusok az első világháború éveiben* (OTKA K 113004) című kutatási program támogatásával készült el.

¹ KOVÁCS-HORACSEK 2014. 15.

A tőkés fejlődés előtt – mint minden más iparágban – Magyarországon is céhes rendszerben folyt a sörgyártás, pontosabban serfőző céhek működtek Pesten és Budán egyaránt (emellett országszerte létezett kolostori és uradalmi serfőzés is). 1843-ban az Évi Pesti Serrendtartás ún. sörvám lerovása fejében minden pesti polgár számára biztosította (teljességgel mellőzve a szakképzettség megkövetelését) a serfőzés jogát.² Bizonyos Peter Schmidt, aki Bajorországban, nevezetesen Münchenben tanulta ki a serfőzést, szintén ennek alapján kapott engedélyt és kezdte működtetni serfőzőházát az Üllői úton. Schmidt, aki egyébként ecet- és pálinkafőző mester volt korábban, az elterjedt vélekedéssel szemben „csupán” tanult Münchenben, nem pedig Bajorországból érkezett Magyarországra. Őt magát idézve: „...serfőzési mesterséget Bajorország fővárosában, Münchenben teljesen megtanulván felszabadítottam”. Erre hivatkozva Schmidt mint pesti „kebelbeli polgár” már 1841. március 15-én kérte a pesti tanácsot, hogy serfőzési szabadalmat kapjon.³ Ami bizonyos: 1844-ben az Üllői úton nyitott serfőzőházat. Később, 1855-ben a pincéi révén a serfőzéshez kedvező adottságú Kőbánya lehetőségeire alapozva kezdte meg működését a Kőbányai Serház Társaság. Ezt a sikeresnek bizonyuló üzemet vásárolta meg 1862-ben az ausztriai Schwechatból útnak induló, ottani serfőző családból származó, szintén Münchenben képzett idősebb Dreher Antal (Anton Dreher).⁴ Ugyanakkor egy másik sörös cég, az ún. Barber és Klusemann, amely nevét alapítóiról, Barber Ágostról és annak sógoráról, Klusemann Károlyról⁵ nyerte, 1867-ben részvénytársasággá alakult, és az Első Magyar Részvényserfőzde Rt. nevet vette fel. Egyik fő részvényese a svájci eredettel bíró Haggemacher Henrik⁶ volt: e ténynek később jelentősége lesz a Dreher történetében.⁷ A Dreher közben ütemesen fejlesztette telepét,

² KATONA 2014. 7.

³ HORVÁTH J. – NÉMETH 2017. 21.

⁴ A Dreherre nézve számos adatunk az alábbi kiadványból származik: KOZMÁNÉ OLÁH 2004. A könnyebb áttekinthetőség okán erre a továbbiakban nem hivatkozunk. Minden magyarországi sör múltjával kapcsolatos téma esetében alapirodalom: BORSODY BEVILAQUA 1931.

⁵ Rájuk, elsősorban malomipari tevékenységükre nézve: KLEMENT 2012. passim.

⁶ Szintén: KLEMENT 2012. passim.

⁷ KOVÁCS-HORACSEK 2014. 21.

1869-ben új malátázó,⁸ 1870-ből gépház, kazánház, főzőház terve maradt fent.⁹

A fejlesztések természetesen nem foghatóak csak a véletlenre, a sörivás a 19. század második felében mind népszerűbbé vált, amint azt néhány, a korabeli sajtóból citál idézet is világossá teszi. 1855-ben a Vasárnapi Ujságban az alábbiak jelentek meg:

„A sörivás pár év óta annyira virágzásnak indult hazánkban, hogy az annak főzéséhez kívántató komló termesztését több földbirtokosaink érdemesnek ítélték a megkísértésre – még pedig a legbiztosabb sikerrel. A hazai földben termett komló kiállja a legjobb külföldivel, a lengyel komlóval is, a versenyt. Melly tényre figyelmeztetjük földbirtokosainkat.”¹⁰

1869-ben ugyanez a lap kifejezetten a pesti viszonyokról írt:

„(Pesten a sörivás) mód nélkül divatba kezd jöni. Csupán a Barber-féle kőbányai sörház naponként 200 akót állít ki, pesti fogyasztásra. Nem is árt, ha most kissé jobban söröznek az emberek, mint ezelőtt, mert az idei szüret hazánkban mindenütt roszul ütött ki.”¹¹

1861-ben pedig szintén a Vasárnapi Ujság hívta fel a pesti és budai sörfőzésre:

„(Rumbach serfőzője.) Daczára minden csodálkozásnak és feljajdulásnak, a sörfogyasztás roppant arányokban terjed. Egymásután támad Pesten a serfőző. A jobbak közé tartoznak a főváros vidékén a promontori és angyalföldi, valamint a két új sörgyár Kőbányán. Legrégibb ilyenmü vállalat azonban Pesten a Petz-Rumbach-féle Sörfőző, mely 1805 óta áll fenn s örvend a sörivó közönségben jó hírnevének. A múlt hónapban történt, hogy e vállalat Rumbach G. és János testvérek birtokába ment át,

⁸ Aich Ferenc sörfőzőhöz hozzáépítés iránti kérelme és tervek. Steinbruch, 1869. április 22. BFL XV. 17. b. 312. 553/1869. Ezúton köszönöm meg Hidvégi Violetának, hogy felhívta a figyelmemet a BFL-ben őrzött forrásokra!

⁹ Anton Dreher kazánház, gépház, melléképületek iránti kérelme és tervek. 1870. március 28. BFL XV. 17. b. 312. 499/1870.

¹⁰ Tárház. Gazdászat, ipar és kereskedelem. *Vasárnapi Újság* II. 42. sz. 1855. október 21. 339.

¹¹ Mi ujság? *Vasárnai Újság* VI. 41. sz. 1859. október 9. 491.

kik mint tanult serfőzők több javítást hoztak be mesterségükbe. Tény az, hogy fa sörnél fő dolog a jó víz, melyből főzik; ez okból történt, hogy a Rumbach testvérek magában a Dunában állítottak fel kutat, melyből szivattyúk és nyomó gépek által óránként 10 akó átszűrt vizet nyernek.”¹²

E néhány adat is jelzi: a 19. század utolsó évtizedeire a nagyipari sörgyártás nemcsak lábra, de erőre is kapott a fővárosban, amely folyamat ugyanakkor számos kis sörfőzde csődjéhez vezetett. Ez a jelenség érzékletesen példázza a sörivás igényének honi emelkedését is. Ki kell azonban ezt az információt egészíteni azzal, hogy a söripar igazán csak a borszőlőket jórészt elpusztító filoxeravész megjelenését követően növekedett számottevő tényezővé Magyarországon.¹³ A filoxéra ugyanis, ami óriási csapást mért a hagyományos magyarországi borászatra, jelentős mértékben megnövelte (minthogy hiányzott a piacról a bor) a sör iránti keresletet. A Buda vidéki, amúgy kiváló bort adó szőlőültetvényeket 1882-ben érte el a fertőzés. A hazai borvidékek szőlőültetvényeinek mintegy kétharmada esett áldozatul a filoxérának. Ezért a bor ára, amely korábban alacsony volt, megemelkedett, óhatatlanul is csapást törve a sörnek, amely gyorsan és eredményesen nyomult be az így keletkezett piaci részbe.

Ezt a váratlan lehetőséget az ütemesen izmosodó magyar söripar maximálisan igyekezett kiaknázni. A 20. század elején már négy nagy budapesti sörgyár működött: ezek egyike volt Dreher Antal sörgyára (1907-től ez is részvénytársasággá alakult: Dreher Antal Serfőzdéi Rt.). A többi pedig: a már említett Első Magyar Részvényserfőzde Rt., a Kőbányai Polgári Serfőző Rt. és a már szintén említett Hagenmacher Henrik saját sörgyára: a Hagenmacher Kőbányai és Budafoki Sörgyárak Rt. A hazai sörgyártás első igazi térhódítása így tehát az 1890-es évek végétől az első világháború kitöréséig tartó időszakra tehető, amikor is a hazai sörtermelés lényegében a duplájára nőtt a korábbiakhoz képest. Számszerűen: 1890-ben 1,2 millió hektoliter sört termeltek, de az 1910-es évek elején már 3,2 millió hektolitert.¹⁴

A törvényes beágyazottság is tükrözte a sörfogyasztás mind jelentékenyebbé válását a 19. század végén. Az 1888. évi XXXV.

¹² Mi ujság? *Vasárnapi Újság* VIII. 19. sz. 1861. május 12. 226.

¹³ ERDŐSI 1970. 27.

¹⁴ KATONA 2014. 8–9.

törvénycikk¹⁵ az állami italmérési jövedékről pl. négy kategóriába sorolta a szeszesitalokat: bor, gyümölcsbor, sör és égetett szeszes italok. A sör hektoliterje után ekkor két forint italmérési adót kellett fizetni. Az 1892. évi XV. törvénycikk később – egyebek mellett – azt is rögzítette, hogy a sör után járó italmérési adó, amelynek mértékét a fent hivatkozott 1888. évi törvénycikk¹⁶ szabályozta, „a sörfogyasztási adóval egyesítettik”. Az új adó neve ez volt: söritaladó.

Lássunk példa gyanánt néhány vidéki, illetve budapesti adatot, részben a fent már említett gyárakra, részben másokra vonatkozóan alapítási évük szerint:

- 1892: Nagykanizsa
- 1892: Kőbányai Polgári Serföző Rt.
- 1894: Király Serfözde – de ez csak malátát gyártott!
- 1895: Sopron
- 1910: Haggemacher Kőbányai és Budafoki Sörgyárak
- 1912: Fővárosi Serfözde¹⁷

1898–1913 között a Dreher, a Haggemacher, az Első Magyar és a Polgári a piac 60-70%-át birtokolta Magyarországon, de a fent említett négy nagy fővárosi gyár adta a századelőn a hazai sörtermelés 90%-át, dacára annak, hogy az országban (1905. évi adat) már mintegy 90 sörgyár termelte a nedűt.¹⁸ (A vidéki sörgyárakta nézve rövid, de kitűnő áttekintést nyújt Söptei Imre idézett dolgozatának vonatkozó része.¹⁹) Az 1910-es évek elején ez a szám: 86 serfözde és -gyár. Ebben az időben a 20-nál több munkást foglalkoztató sörgyárak a Felföld és Erdély mellett elsősorban délen, a Bánátban és a Bácskában jelentkeztek termékeikkel.²⁰

Annak ellenére, hogy a filoxéra elleni elkeseredett küzdelem eredményre vezetett az 1910-es évekre Magyarországon a sörgyárak termelése 15 év alatt duplájára gyarapodott, immár elérte – mint már

¹⁵ *Ezer év törvényei.*

¹⁶ *Ezer év törvényei.*

¹⁷ KOVÁCS 2000. 16.

¹⁸ KOVÁCS-HORACSEK 2014. 15.

¹⁹ SÖPTEI 2003. 487.

²⁰ BORDÁS 2010. 87.

esett róla szó – az évi 3,2 millió hektolitert.²¹ A fejenkénti átlagos sörfogyasztás mintegy 16 liter/fő volt évente.²²

A Dreher 1914-ben pl. egymaga 770 000 hektoliter sört termelt. A kőbányaiak össztermelése ekkor 2 131 854 hektolitert tett ki. Ugyanebben az évben az országos sörfogyasztás 3 042 162 hektoliter volt.²³

1914-ben, az első világháború kitörésekor az élet minden területét elárasztó hazafias szellemű frázisok a sörök nevében is tükröződtek: Honvéd sör, Hősök söre, Somogyi Virtus stb.. Jellemző példa az Első Magyar Részvény-Serfőződe 1916. évi plakátja: „Távirat. Tavaszí részvény-sör megérkezett, ellenség megadta magát.”²⁴

Az első években a háború növelte a nyereséget: Szegeden pl. 1914-ben fokozott igény mutatkozott a sörre,²⁵ míg Sopronban 1916-ban nyereséges volt a háború első éveiben veszteséget termelő sörgyár.²⁶ Sőt Budapesten is növelni tudta eladását a négy nagy gyár mellett egy ötödik: a pár évvel korábban (1912) alapított Fővárosi Serfőződe.²⁷

Bőle Kornél (1887–1961) Utaim című visszaemlékezésében pl. konkrét példát hoz arra, hogy egy hordó sör szerepet talán a katonák moráljának fenntartásában is szerepet játszott:

„...megemlítem, hogy amikor a német és osztrák–magyar csapatok a gorlicei áttöréssel az orosz hengert visszafelé görgették, azt mondta a jó öreg, ha visszafoglaljuk Lemberget, fizet egy hordó sört. Lemberg visszafoglalva, a sör nagy üggyel-bajjal, de megszerezve...”²⁸

A Kőbányai Polgári, amelynek 1903-tól Fiumében gépberendezéssel ellátott telepe működött Fiumében, a haditengerészetet is

²¹ KOVÁCS 2000. 16.

²² SIPOS 1959. 504.

²³ KATONA 2014. 9.

²⁴ KOVÁCS-HORACSEK 2009. 39.

²⁵ KUKKONKA 2014.

²⁶ KÖLKEDI 1961. 9.

²⁷ VÖRÖS 1987. 553.

²⁸ DRGYL BK. 1915. 54. A hagyaték feldolgozásra nézve: GILÁNYI, 2015. Gilányi Magdolnának itt köszönöm meg a forrásra felhívta a figyelmem.

ellátta sörrel, sőt a termékét Dalmáciában, de még Olaszországban is sikeresen vezette be.²⁹ Am példájuk kiválón érzékelteti, hogy a háború végső soron nagyon ártott a sörgyáraknak (is). Bár azok kartellben dolgoztak, 1916-tól a kormány és a hadsereg vette kezébe az irányítást a piacon is. A kényszergazdálkodás lett az úr, és a sörfőzést jelentős mértékben érintette, hogy korlátozták az árpafelhasználást is. Fiumében az 1916. szeptember 10-ei első korlátozás (25%) után már eredményként említették, hogy az „apadás” csak 26% volt, 39 483 hektoliter sört értékesített a fiumei telep, ebből 7775 hektoliter a hadihajókra került.³⁰

A megszorító intézkedések áremelést is generáltak, mert a gyárak nyersanyag híján nem használták ki teljes kapacitásukat. Jó példa a Nagyváradi Sörgyár Rt-é: 1915-ben a gyárban 9810 hektoliter sört termeltek, míg 1912-ben és 1913-ban a termelés meghaladta a 13 000 hektolitert.³¹ A fent már említett fiumei telep esetében az 1914. évi májusi összesítés szerinti 2617 hektoliter kivitel egy évvel későbbre 36%-kal esett vissza, 1665 hektoliterre csökkent.³²

Összességében a háború végére a sörgyárak termelése erőteljesen visszaesett, s Trianon után a söripar helyzete még inkább megrendült. Az országrészek lecsatolása következtében a söripar hagyományos felvevő piaca kétharmadát veszítette el úgy, hogy a sör készítése Budapestre koncentráldott: a magyarországi sörgyártás kapacitásának 85%-a maradt a határokon belül a vidéki gyárakkal együtt.³³ Eközben a borvidékek nagyobb része szintén Magyarország területén maradt.³⁴ Nem könnyítette meg a helyzetet, hogy az állam a söradót növelte, emellett bevezette az általános forgalmi adót is, amely a sört is sújtotta.³⁵

²⁹ Egan Lajos miniszteri tanácsos közgazdasági előadó feljegyzése. Fiume, 1917. március 16. DAR JU 9. Eln. ir. 262/1917. Ezúton köszönöm meg Ordasi Ágnesnek a források rendelkezésemre bocsájtását.

³⁰ Egan Lajos miniszteri tanácsos közgazdasági előadó feljegyzése 1. Fiume, 1917. március 16. DAR JU 9. Eln. ir. 262/1917.

³¹ HOCHHAUSER 2006. 317.

³² Egan Lajos miniszteri tanácsos, közgazdasági előadó levele Wickenburgi István fiumei kormányzóhoz. Fiume, 1915. május 31. DAR JU 9. Eln. ir. 1131/1915.

³³ KLÁBEN 1998. 64.

³⁴ KOVÁCS 2000. 17.

³⁵ SÖPTEI 2003. 498.

Milyen következményekkel járt ez? Sopron példája mutatja a baj nagyságát: a gyár 1918. április 1-jén beszüntette termelését,³⁶ míg Pécsen a Pannóniát lefoglalták a Szerb-Horváth-Szlovén Királyság csapatai.³⁷ Fiumében pedig Egan Lajos (1852–1920) kormányzó-helyettes jegyezte fel naplójában, hogy 1918. december 7-én elfogyott a sör a városban.³⁸ (Ő egyébként azt is feljegyezte, hogy 1919. február 10-én érkezett ismét sör a városba.)³⁹ A Haggemacher kőbányai sörgyárának 1923-ban Nagyváradra vitték (1922-ben ugyanis az ottani gyár részvényeinek jelentős része a Dreheré lett)⁴⁰ a felszerelését, helyén fonoda létesül. Hogy szemléltessük a változások horderejét, lássuk táblázatba foglalva, hogy nézett ki a termelés az 1913–1914. és 1920–1921. évek esetében:⁴¹

Gyár neve/év	1913–1914	1920–1921
Dreher	631,7	107,2
Első Magyar	602,8	105,3
Kőbányai Polgári	370,7	77,9
Haggemacher	14,9	0
Fővárosi Serfőző	60,9	51,4
Összesen	1780,4	341,7

Akadtt példa arra, hogy nagyon gyorsan megpróbált talpra állni a sörös piac, így a már többször említett Fiumében 1919. október 9-én tartotta alakuló ülését (teljesen zűrzavaros politikai helyzetben) az ún. Littorale sörgyár, a fiumei elit tagjainak részvételével.⁴² Ez azonban kivétel volt.

³⁶ KÖLKEDI 1961. 9.

³⁷ Pécsre nézve: HARCOS 1973.; MÁRFI 2000.; MÁRFI 2009.; MÁRFI 2011.

³⁸ Egan Lajos fiumei kormányzó-helyettes naplója. MNL OL P 2256. No. 20. Fiume, 1918. december 7.

³⁹ Egan Lajos fiumei kormányzó-helyettes naplója. MNL OL P 2256. No. 20. Fiume, 1919. február 10.

⁴⁰ HOCHHAUSER 2006. 318.

⁴¹ SIPOS 1959. 503.

⁴² Egan Lajos fiumei kormányzó-helyettes naplója. MNL OL P 2256. No. 20. Fiume, 1919. október 9.

A két háború között a túlélés érdekében a sörgyárak erőteljesen szélesítették termékskálájukat. Nemcsak sörrel, de pl. élelmiszer- és vegyszer-gyártással foglalkoztak, mások a vendéglátásban, földbirtokok vásárlásában látták a „második lábat”. Ez a tevékenység biztosította a fennmaradást, de a söripar nem tudott felvirágozni. A kereslet nem nőtt jelentősen, a bor ára alacsony maradt. A borexport visszaesett, hatalmas készletek maradtak itthon. Ez is hatott arra, hogy 1928–1929-ben 7 liter/fő volt az éves átlagos sörfogyasztás,⁴³ de még nagyobb visszaesést hozott a világgazdasági válság: 1933-ra ez a szám 2 liter/főre csökkent!⁴⁴

A Dreher, az Első Magyar Részvényserfőzde Rt. és a Haggemacher e helyzetben kartellbe tömörült 1923-ban⁴⁵ majd 1933-ban Dreher–Haggemacher–Első Magyar Részvényserfőzde Rt. néven egyesült, miután 1928-ban beolvasztotta a nagykanizsai Király Serfőzde Részvénytársaságot. A Dreher Jenő vezette gyáróriás 70%-ban uralta a hazai sörös piacot.⁴⁶ A márka a nehéz helyzet dacára Nyugat-Európában, de más kontinenseken (pl. Amerika, Ausztrália) is ismertté vált.

1923-ban a kőbányaiak termelése 308 864 hektoliter volt, ami még mindig nem volt sok a korábbiakhoz mérten: az 1914. évi termelésnek ez csak 14,49%-a. A Dreher a külföldi gyárait (Trieszt, Schwchat, Mihelob) eladta, 1921-ben konyak, 1924-ben likőr termelésébe fogott.⁴⁷ Jellemző reklámszövege ennek az időszaknak az alábbi:

„Nézd, hogy hízik a kis bébi, Dreher tejet adnak néki
Gyorsan nő, és ha tíz éves, csokoládét kér, ha éhes
Ám mihelyt a húsba lépett, desszertet visz lányka, Néked
Hogyha harminc, neje szoptat, kit tápsörre ezért szoktat
Megbirkózva negyven évvel, Korona sört iszik hévvel
Jubilál, ha ötven végül, s baksör folyik szünet nélkül
Mikor aztán jó a hatvan, Szent Jánosra tér át lassan
S kit hetven év meg nem rendít, kívánja a Dreher brandyt
Nyolcvanas, kit hív a dívány, rendesen csak likőrt kíván

⁴³ SIPOS 1959. 504.

⁴⁴ GALLATZ – KOZMA 1986. 524–525.

⁴⁵ SÖPTEI 2003. 498.

⁴⁶ KLÁBEN 1998. 65.

⁴⁷ SIPOS 1959. 504.

S kilencvenet, ha eléri, megint csakis tej kell néki
S felsóhajt, ha százig vénül: „Hol lennék már Dreher nélkül?”

A fentiekben a Dreher története melletti általános áttekintést tovább árnyalhatjuk az egyik legnevesebb vidéki sörgyár helyzetének áttekintésével. A kiváló minőségű vörösborairól is ismert Sopron sörgyárát 1895-ben hívták életre.⁴⁸ Lenck Gyula helybéli vállalkozó volt a kezdeményező, aki vegyészettel és szappanfőzéssel foglalkozó üzemet működtetett, de tárgyalásokba bocsátkozott a morvaországi Brünn (Brno) nyitott szellemű vállalkozóival, nevezetesen az Erste Brüner Actien-Brauerei und Malzfabrik in Brünn (První brněnský akciový pivovar a sladovna)⁴⁹ vezetésével. Ők a cseh sörrel akartak betörni a filoxéravész után a sörre nyitott magyar piacra. A brünnieket képviselő Sigmund Adolf Hayek sörgyáros (a brünni gyár vezérigazgatója majd elnöke) szót értett Lenckkel, aki 1888 óta kacérkodott a sörgyártás gondolatával. Ő ugyanis, miután értesült a brünniek gyáralapítási tervéről, felajánlotta a vegyészeti gyártelepét mint sörgyár működtetésére alkalmas területet.⁵⁰

Így 1895-ben létrejött az Első Soproni Serfözde és Malátagyár Rt.. Ennek alapítói Lenck cége, valamint a Brünni Serfözde Rt. voltak, de a vállalkozó kedvű soproni polgárok is jegyezhetek részvényeket a 400 000 koronás alaptőkéből.

A részvénytársaság elnöke Hayek lett, az alelnök Lenck. Első sörük márkanéve Soproni Ászok volt. A kezdeményezés az osztrák konkurencia dacára sikeresnek bizonyult, a világos sörök mellett 1896-ban barna sört is gyártottak Millenniumi néven, a századvégen (1896-ban) pedig majdnem 20 000 hektolitert ért el a termelés.

Ezt a felívelő szakaszt több olyan követte, amelynek során a nem megfelelő gazdálkodás következtében megrendült a gyár helyzete. A termelést sem sikerült fokozni, bár közelített a 30 000 hektoliter felé. Megjelentek új termékek, de igazi lendületet ezek sem adtak (pl. a Szent

⁴⁸ Ahogy a Dreher esetében, úgy itt is van egy alapvető forrásmunka: GERGELY–KERÉNYI 1995, illetve legújabban: HORVÁTH, 2017. A soproni gyár esetében csak akkor használunk jegyzeteket a továbbiakban, ha adatunk nem e kötetekből származik.

⁴⁹ A gyár iratainak lelőhelye: MZA H 613.

⁵⁰ KÖLKEDI 1961. 3.

Mihály nevű sör, ami bajor komlóból készült vagy a Porter sör 1916-tól).⁵¹

Az első világháború e gyár számára is katasztrofális következményekkel járt. 1918. április 1-jén – lásd fentebb! – a cég beszüntette tevékenységét és kérte iparendedélye törlését. Ráadásul a trianoni döntés hatásaként felvevő piaca egy része is elveszett, ami még reménytelenebbnek mutatta a folytatást. Mégis látszottak a kibontakozás csírái. 1917-ben a kereskedelmi társaságok jegyzékében a Nyugat-Magyarországi Serfözde és Malátagyár Soproni Gyártelepe elnevezés bukkant fel. E cég vezetője Madarász Gyula soproni lakos volt, célja pedig Győr és Vas vármegyék piacainak meghódítása a soproni sörrel. A közismert politikai események miatt 1922 előtt nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy közgyűlést tartottak volna. Ettől az évtől kezdődően viszont igen. Sopronban ismét megindult a termelés, amely az 1920-as évek végéig folyamatosan nőtt. A begyűrűző világgazdasági válság azonban nehézségeket okozott a gyárnak, ráadásul 1932-ben elhunyt Madarász. E súlyos csapásokat az 1930-as évek derekára sikerült kiheverni.

Összességében az első világháború a magyarországi sörgyártásra súlyos csapást mért. A trianoni békediktátum természetesen áttrajzolta az újrainduló sörgyártás piacának határait is, majd az újabb, a leginkább a Dreher példája révén modellezhető fellendülést derékba szegte előbb a világgazdasági válság, majd a második világháború, végül az államosítás. Ekképp a magyar tőkés nagyipari sörgyártás 19. század végétől datálható története a 20. század elejétől megtorpanások sorozataként írható le tehát, amelyek közül először az első a „nagy háború” következménye volt. A második világháború a nagy világgazdasági válság negatív hatásain épphogy túllendülő hazai söripart hasonló mértékben sújtotta, az újabb világegés után azonban az állampárti keretek között került immár sor a talpra állásra. A pusztítás mértékét, ugyanakkor a sör iránti igényt érzékelteti, hogy Nagy Imre első miniszterelnöksége idején hogyan fogalmazott a komlótermesztés fejlesztéséről:

„A fogyasztás növekedése a söripar felfejlesztését teszi szükségessé. [...] Felszabadulás előtt kb. 300 kat. hold komlóterülettel rendelkezünk, ami a háború pusztításai kapcsán

⁵¹ KOVÁCS 2000. 24.

jóformában megsemmisült, az alig pár hold, rendkívül hiányos állomány maradt meg.”⁵²

IRODALOM

BORDÁS Attila

2010 Sörházak, sörfőzdék. *Létünk XL.* évf. 3. sz. 83–97.

BORSOY BEVILAQUA Béla.

1931 *A magyar serfőzés története.* Atheneum Nyomda, Budapest.

ERDŐSI Ferenc

1970 *A magyar söripar földrajzi problémái.* MTA Dunántúli Tudományos Intézet, Pécs.

GALLATZ János – KOZMA Jánosné

1986 Söripar. In: Kirsch János – Szabó Loránd – Tóth-Zsiga István (szerk.): *A magyar élelmiszeripar története.* Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest. 511–550.

GERGELY Ilona – KERÉNYI János

1995 *A Soproni Sörgyár története 1895–1995.* Soproni Sörgyár Rt, Sopron.

GILÁNYI Magdolna

2015 „Krisztusért jártam mindenben követségben” – Böle Kornél OP: Utaim. *Turul LCCCVIII.* 1. sz. 16–21.

HARCOS Ottó

1973 *A pécsi Pannónia Sörgyár története.* TIT Baranya Megyei Szervezete, Pécs.

⁵² Nagy Imre miniszterelnök előterjesztése a minisztertanácshoz a komlótermesztés fejlesztéséről. MNL OL XIX-A-83-a. 501/5-1953. 1. p. Bp., 1953. június 19. A forrásra Gecsényi Lajos hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

HOCHHAUSER Roland

- 2006 Fejezetek a nagyvárad-szöllősi sörgyár történelméből. *Békés Megyei Múzeumok Közleményei XXVIII.* 315–326.

HORVÁTH J. András – NÉMETH Ágnes

- 2017 Beszámoló a Magyar Levéltárosok Egyesülete 2017. évi vándorgyűléséről. *Levéltári Szemle* LXVII. 3. sz. 7–26.

HORVÁTH Róbert

- 2017 *A soproni sörgyár története.* Heineken Hungária Sörgyárak Zrt. Soproni Sörgyár, Sopron.

KATONA Csaba

- 2009 Sört iszik a német, bort iszik a magyar? A sörfogyasztás növekedése Budapesten a 19–20. század fordulóján. In: Katona Csaba (szerk.): „*Iszom a sört, szívem mámorban fürdik.*” *Epizódok a sörfogyasztás történetéből.* Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Miskolc. 30–34.

- 2014 Kőbánya, Sopron, Bócs (áttekintés három sörgyár történetéről). In: Katona Csaba – Tordai Rita (szerk.): „*Iszom a sört, szívem mámorban fürdik.*” *Epizódok a sörgyártás és sörfogyasztás történetéből.* Kisüzemi Sörfőzdék Egyesülete, Miskolc. 7–13.

KLÁBEN Gyula

- 1998 „Évszázadokban mért siker”. A Dreher Sörgyárak Rt. története. *Belvedere Meridionale* X. évf. 1–2. sz. 61–71.

KLEMENT Judit

- 2012 *Hazai vállalkozók a hőskorban. A budapesti gőzmalomipar vállalkozói a 19. század második felében.* Talentum Sorozat 15. Eötvös Kiadó, Budapest.

KOVÁCS Gábor

- 2004 Nem csak a labancok itala volt. A magyar sörfőzés története a kezdetektől 1914-ig. In: Kovács Gábor (szerk.): *Magyar sörlexikon.* Aréna, Budapest. 10–29.

KOVÁCS-HORACSEK András

- 2009 Magyar sörtörténeti adalékok a Gyűjtőklub feldolgozásában. In: Katona Csaba (szerk.): „*Iszom a sört, szívem mámorban fürdik.*” *Epizódok a sörfogyasztás történetéből.* Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Miskolc. 35–41.
- 2014 A fővárosi sörtörténet mellékhatásai (a söripar kezdetei Magyarországon) In: Katona Csaba – Tordai Rita (szerk.): „*Iszom a sört, szívem mámorban fürdik.*” *Epizódok a sörgyártás és sörfogyasztás történetéből.* Kisüzemi Sörfőzdék Egyesülete, Miskolc. 15–26.

KOZMÁNÉ OLÁH Júlia

- 2004 *Sörről híre Kőbánya, 1854–2004. Jubileumi Évkönyv/Kőbánya – famous for its beer, 1954–2004. Jubilee Chronichle.* Typostudio, Budapest.

KÖLKEDI István

- 1961 Az első Soproni Sörfőzde és Malátagyár R. T. története. *Soproni Szemle* XV. évf. 1. sz. 3–9.

KUKKONKA Judit

- 2014 Örömnünnep és sörhiány. Szeged a háború kezdeti napjaiban. *A Nagy Háború írásban és képből.* http://nagyhaboru.blog.hu/2014/08/06/oromunnep_es_sor_hiany [a letöltés ideje: 2016 áprilisa]

MÁRFI Attila

- 2000 A sörfőzés kezdete Pécssett a 18–19. században. *Pécsi Szemle* III. sz. 33–41.
- 2009 Sörfőzők, sörházak Pécssett a 18–19. században. In: Katona Csaba (szerk.): „*Iszom a sört, szívem mámorban fürdik.*” *Epizódok a sörfogyasztás történetéből.* Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Miskolc. 61–67.
- 2011 A sörfőzés kezdetei Pécssett. *Hévíz* XIX. évf. 2. sz. 22–32.

SIPOS Aladár

1959 Budapest gyáripára 1919–1933. *Tanulmányok Budapest Múltjából XIII.* 475–553.

SÖPTEI Imre

2003 Koncentrációk a nyugat-dunántúli „sörfronton”. Adalékok Magyarország sörgyártásának történetéhez 1892 és 1934 között. In: Mayer László – Tilcsik György (szerk.): *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára.* Vas Megyei Levéltár, Szombathely. 485–507.

VÖRÖS Károly

1987 A világváros útján, 1896—1918. In: Spira György – Vörös Károly (szerk.): *A márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig.* Budapest története IV. Akadémia Kiadó, Budapest. 525–772.

FORRÁSOK

BFL XV. 17. b. – Budapest Főváros Levéltára (Bp.) *Építő Bizottmány iratai.* Pest szabad királyi város tervei.

DRGyL BK – Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény Levéltára (Vasvár). *Bőle Kornél hagyatéka.*

DAR JU 5 – Državni arhiv u Rijeci (Rijeka). *Kormányzósági iratok Ezer év törvényei.* <http://1000ev.hu> [a letöltés ideje: 2016 áprilisa]

MNL OL XIX-A-83-b. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.). *Minisztertanácsi előterjesztések és határozatok.*

MNL OL P 2256. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.). *Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai.* Személyi fondtörédek. Egan Lajos, fiumei kormányzó-helyettes iratai

MZA H 613 – Moravský Zemský Archiv (Brno). *První brněnský akciový pivovar a sladovna*

THE EFFECT OF WORLD WAR I TO THE HUNGARIAN BEER PRODUCTION AND CONSUMPTION

The beer production in Hungary has grown in the last decades of the 19th century. As a result of phylloxera, wine has lost its market value and from the middle of the 19th century beer has began taking the advantage of this opportunity, thus the beginning of the local beer productions spreading has happened in from the end of the 1890s till World War I was unleashed. At that period the beer production has doubled. To define numerically, in 1890 1.2 million hectoliter, yet in the early 1910s 3.2 million hectoliter beer has been produced. The number of breweries has increased; at the turn of the century fewer than a hundred has worked in Hungary, but the four largest ones in Budapest (Dreher, Haggemacher, Első Magyar and Polgári) have had 60-70% of the market. At the beginning, World War I has increased the demand for beer but in 1916 a serious downturn has happened, due to the shortage economy there hasn't been enough barley for the production. At the end of the war, beer production has stopped everywhere and after the peacemaking in Trianon the breweries have produced only a fraction of the previous amount of beer. In point of fact World War I was the end of hungarian brew trade's flourishing.